

گفت و گو با احمد رضا رحیمی ریسه مدیر مؤسسه و فهرستگان

فهرستگان

و گامی جدید در عرصه فهرست نویسی

اشاره:

چندی پیش دو کتاب به نامهای واژه‌نامه نسخه‌شناسی و کتاب‌پردازی و گنجینه‌های دستنویس‌های اسلامی در ایران به همت مؤسسه فهرستگان منتشر شده. این مؤسسه از معدود مؤسسات غیردولتی است که به نشر کتابهای فهرست‌نویسی و نسخ خطی همت گماشته است.

مؤسسه فهرستگان در تیرماه سال ۱۳۷۷ به همت احمد رضا رحیمی ریسه تأسیس شد. وی ۲۷ ساله، پژوهشگر، نسخه‌شناس و کتاب‌شناس، دارای لیسانس زبان فرانسه از دانشگاه شهید بهشتی و همچنین لیسانس با گرایش فلسفه و فوق‌لیسانس الهیات با گرایش علوم قرآن و حدیث از دانشگاه آزاد است. فعالیت این پژوهشگر در زمینه فهرست‌نویسی و نسخ خطی ما را بر آن داشت تا گفت‌وگویی با وی در این زمینه ترتیب دهیم.

O گفت و گو: مریم مرتضوی نسب

حتی اگر آن مجموعه‌ها از نظر ترمیم نسخه‌ها، قسه و... احتیاج به کمک داشته باشند از آن دریغ نمی‌کنند و در واقع کتابخانه را سرسپار می‌دهند. تا به حال ۵ الی ۶ عنوان از این فهرست‌ها چاپ شده است؛ از جمله فهرست کتابخانه امام هادی مشهد، فهرست میراث‌مجموعه آیت‌الله العظمی‌خوبی در مشهد، چند کتابخانه در استان خوزستان و بعضی ولایات در آذربایجان، یکی دو سال اخیر نیز طرح دیگری ظاهراً زیر نظر نهاد ریاست جمهوری اجرا شده است که اولین دستاورد آن قرار است در مرکز نشر میراث مکتوب در تهران به چاپ برسد. احتمالاً تا پایان سال جاری حدود ۶ جلد از این مجموعه به چاپ خواهد رسید. در حدود ۱۰۰ کتابخانه را که تاکنون در کشور فهرست نشده شناسایی کرده‌اند، و مجموعه‌ای از فهرست‌نگاران جوان را به این کتابخانه‌ها فرستاده‌اند. این فهرست‌ها در مرکزی در تهران سرسپار می‌یابد و همان‌گونه که عرض کردم قرار است صورت نهایی فهرست به کوشش مرکز نشر میراث مکتوب به چاپ برسد.

فهرست‌نویسی نسخ خطی کتابخانه ملک به پایان رسیده و بقیه کتابخانه‌های بزرگ هم برنامه‌های نسبتاً منظمی در دست دارند و سالی یکی دو جلد فهرست را منتشر می‌کنند.

اما برای مجموعه‌های کوچک، هم پیش از انقلاب و هم پس از انقلاب طرح منظمی در دست نبوده است؛ مگر یکی دو طرح عمده، به گونه‌ای که پیش از انقلاب به تفاریق یک الی دو مجموعه فرآمد. یکی از آنها مجموعه نشریه نسخه‌های خطی دانشگاه تهران بود که متأسفانه نشر آن در سال‌های بعد از انقلاب متوقف شد.

در ۲۰ سال گذشته نیز طرح منظمی برای فهرست کردن مجموعه‌ها و کتابخانه‌های کوچک در دست نبوده اما در سال‌های اخیر این موضوع مورد توجه قرار گرفته است. هم‌اکنون اعضای مرکز احیای میراث اسلامی در قم که از نظر مالی نیز خوشبختانه حمایت می‌شوند از کتابخانه‌های کوچک در سراسر کشور بازدید می‌کنند و مجموعه‌های فهرست نشده را فهرست و چاپ می‌کنند.

لغفاً مختصری درباره سیر فهرست‌نویسی نسخ خطی در کشور توضیح دهید که از چه زمانی شروع شده و در حال حاضر در چه وضعیتی است؟

فهرست‌نویسی به شیوه نوین که اکنون در فهرست نسخه‌های خطی بی‌بینه، از اوایل قرن حاضر (۱۳۰۲ - ۱۳۰۷) شروع شد. اولین فهرست‌ها در سال ۱۳۰۵ ه.ش، به چاپ رسید سه جلد اول فهرست و نسخ خطی کتابخانه آستان قدس رضوی و جلد اول فهرست و نسخ خطی کتابخانه مجلس از جمله این فهرست‌ها هستند. از آن زمان به بعد فهرست‌نویسی در کشور ما با فراز و نشیب‌های مختصری روبه رو شد، اما خوشبختانه همیشه رو به پیشرفت بوده است. این سیر در سال‌های اخیر شتاب بیشتری گرفته است. در کتابخانه‌های بزرگ مثل کتابخانه آیت‌الله مرعشی(ره) در قم، کتابخانه آستان قدس رضوی، کتابخانه مجلس و کتابخانه ملک (ره) فهرست‌نویسی نسخ خطی بخش عمده‌ای از کار تحقیقاتی را به خود اختصاص می‌دهد.

شد واژه‌نامه‌ی نسخه‌شناسی و کتاب‌پردازی انگلیسی به فارسی و فارسی به انگلیسی بود. مقدمات تهیه واژه‌نامه‌های مربوط به زبان‌های فرانسوی، آلمانی و روسی هم انجام شده است. در آینده که مقداری از حجم فعالیت‌هایم گلسته شد، به این چهار زبان هم می‌پردازم. تألیف این کتاب نیز حدود ۵ سال به طول انجامید.

شد واژه‌نامه‌ی نسخه‌شناسی و کتاب‌پردازی انگلیسی به فارسی و فارسی به انگلیسی بود.

مقدمات تهیه واژه‌نامه‌های مربوط به زبان‌های فرانسوی، آلمانی و روسی هم انجام شده است. در آینده که مقداری از حجم فعالیت‌هایم گلسته شد، به این چهار زبان هم می‌پردازم.

تألیف این کتاب نیز حدود ۵ سال به طول انجامید.

به علت کم مخاطب بودن این گونه کتابها کمتر به نشر آنها پرداخته و روی آنها سرمایه‌گذاری می‌شود، شما به چه علت در این زمینه سرمایه‌گذاری کرده‌اید؟

من با عشق و علاقه خاصی در این زمینه شروع به کار کردم. بزرگوارانی نیز از نظر معنوی مرا حمایت کردند و دلگرمی بخشیدند. آنان با سپردن کارهایشان به بنیاد نوپای ما با اطمینانی که به من کردند مرا قادر ساختند تا در راهی که پیش گرفتم پایدار بمانم. آقای ایرج افشار از جمله این بزرگواران است که از همان روزهای نخست، حتی قبل از اینکه من مؤسسه فرستگان را راه بیندازم، با تشویق خود این جرئت و شجاعت را به من بخشیدند که بتوانم در

هم‌اکنون مرکز احیای میراث اسلامی در قم که از نظر مالی خوشبختانه حمایت می‌شوند از کتابخانه‌های کوچک در سراسر کشور بازدید می‌کنند و مجموعه‌های فهرست‌نشده را فهرست و چاپ می‌کنند و اگر کمک دیگری نیاز باشد دریغ نمی‌کنند و کتابخانه را سرو سامان می‌دهند

این زمینه فعالیت کنم. ایشان هشت عنوان از کتاب‌های عمده خودشان را که کتابهای سنگین و مفصلی هم هستند به این مؤسسه سپردند. اطمینان ایشان از هر چیزی برای من دلگرم‌کننده‌تر بود.

واما درباره سرمایه‌گذاری، تا به حال تمام کارهای من هزینه بر بوده است. حدود ۳۰ عنوان کتاب در دست دارم که در این دو سه ساله هر چه داشتم روی این ۳۰ عنوان هزینه کردم. تاکنون دو جلد کتاب از این مجموعه کارها منتشر شده است. دو سه ماهی است که این دو جلد منتشر شده و به واقع الان دارم ارزیابی می‌کنم که آیا این زمینه از کار برگشت مالی دارد یا خیر. با توجه به اینکه تعداد عنوان‌هایی که منتشر کردم اندک است و با دو عنوان کتاب نمی‌شود قطعات کرد، ولی همین دو عنوان کتاب به من نشان داد راهی که در پیش گرفتم خیلی بیراهه نبوده است؛ و اگر در این زمینه بتوانیم در سال دست کم ۲۰ جلد کتاب یعنی به طور متوسط هر ۱۰ روز یک عنوان کتاب منتشر کنیم، می‌توانیم به برگشت سرمایه امیدوار باشیم. منتها در این میان مسائل فنی وجود دارد از جمله در نظر گرفتن تیراژ،

چند سال است که به پژوهش‌های نسخه‌شناسی و کتاب‌شناسی مشغولید؟

رسماً از تیرماه سال ۷۷ که مؤسسه فرستگان تأسیس شد یعنی بیش از سه سال.

ایا از وزارت ارشاد هم کمکی دریافت کردید؟ در زمینه کارهای خود از جمله این دو جلد کتابی که منتشر شد تا به حال از وزارت ارشاد کمکی دریافت نکردم.

پس ناشران خصوصی دستی در این کار ندارند؟

ناشر خصوصی که فقط در زمینه فهرست‌نویسی فعالیت کند سراغ ندارم. فقط همین مرکز نشر میراث مکتوب است که در سالهای گذشته دو سه عنوان فهرست چاپ کرده است و ۶ عنوان فهرست‌هایی که نام بردم نیز قرار است چاپ کنند البته همان‌طور که می‌دانید این مرکز خصوصی نیست. ولی ناشری خصوصی که فقط به این زمینه بپردازد نمی‌شناسم.

خوب، بپردازیم به دو عنوان کتابی که تازه منتشر کردید علت اینکه اقدام به تهیه کتاب واژه‌نامه نسخه‌شناسی و کتاب‌پردازی کردید چه بود و تدوین آن چقدر طول کشیده است؟

در ابتدا لازم می‌دانم این مطلب را عرض کنم که ما در حدود چهار هزار عنوان فهرست نسخه‌های خطی اسلامی داریم. از این چهار هزار عنوان بیش از دو هزار عنوان به زبان‌های غیر از فارسی و عربی است. این زبان‌ها عبارتند از: انگلیسی، فرانسوی، آلمانی، ایتالیایی، اسپانیایی،

روسی، لهستانی، اردو، یونانی.

اگر محقق بخواهد به این فهرست‌ها رجوع کند یا باید روسی و آلمانی و اسپانیایی و ایتالیایی بلدان یا باید به گونه‌ای دست و پا شکسته از این فهرست، مطلوب خود را بیرون بکشد. ما بر آن شدیم که واژه‌نامه‌هایی برای تک‌تک این زبان‌ها تدوین کنیم و اصطلاحات عمده به کار رفته در این فهرست‌ها را با معادل فارسی آن در اختیار خوانندگان قرار دهیم.

بدین ترتیب اگر یک مراجعه‌کننده به فهرست‌های انگلیسی، انگلیسی‌نویس، واژه‌نامه ما می‌تواند تا حدود ۶۰ الی ۷۰ درصد به مطلوب خود برسد. فهرست‌های نسخه‌های خطی مثل کتاب‌های فلسفی و رمان نیست که تمام کتاب و متن پیوسته باشد؛ بلکه به صورت عبارت‌های کلیشه‌ای مختصری است که به توصیف نسخه‌شناسی و کتاب‌شناسی می‌پردازد. یعنی اگر شخص، واژه‌ها و اصطلاحات را بلدان می‌تواند تا حدود زیادی از این فهرست‌ها استفاده کند. شایع‌ترین این فهرست‌ها به زبان انگلیسی است. به همین خاطر اولین واژه‌نامه‌ای که تدوین

گرفتم (سزگین، بروکلان و استوری) ترتیب اهمیت نیست بلکه ترتیب زمانی در مؤسسه ماست. مقصود این است که بعضی از بزرگان بر ما خرده نگیرند که چگونه در مملکت فارسی زبان کتابی که به نسخه‌ها و ادبیات فارسی می‌پردازد، در رتبه آخر از ترجمه و انتشار جای می‌گیرد و رتبه اول از آن کتابی است که به نسخه‌های عربی می‌پردازد. علتش این است که کارهای دو کتاب اول زودتر انجام شده است. علاوه بر این، من برای دو کتاب اول با معاونت فرهنگی وزارت ارشاد قرارداد دارم. چون ملزم به رعایت قرارداد هستم، آن دو کتاب را زودتر منتشر خواهیم کرد. پس از آن دو کتاب، نوبت به کتاب استوری خواهد رسید.

زمینه دوم تألیف و چاپ کتاب‌شناسی‌های کتاب‌های چاپی و مقاله‌نامه‌هاست. در این زمینه سه کار عمده و سنگین در دست داریم. ابتدا جلد ششم فهرست مقالات فارسی تألیف آقای ایرج افشار است. ۵ جلد قبلی این کتاب در دانشگاه تهران و سازمان انتشارات علمی و فرهنگی چاپ شده است. با اینکه سازمان انتشارات علمی و فرهنگی، ولایت انتشارات فرانکلین، از بزرگترین انتشارات پیش از انقلاب است. رسماً طی نامه‌ای به آقای ایرج افشار انصراف خود را از چاپ جلد ششم این کتاب اعلام کرد. ایشان هم کتاب را به ما سپردند و ما امیدواریم به زودی این کتاب چاپ شود. این کتاب حدود ۷۰۰ صفحه است و مشخصات نزدیک به ۱۴ هزار مقاله در آن آمده است. کتاب دوم در این زمینه کتاب‌شناسی فروسی است. ویرایش اول این کتاب در سال ۱۳۵۵ منتشر شد که حدود ۱۸۰۰ مدخل دارد. ویرایش دوم را نیز با حدود ۶ هزار مدخل منتشر خواهیم کرد. مراحل تألیف حروفچینی و تصحیح این کتاب تمام شده است و در حال گذراندن مراحل آخر آن هستیم.

کتاب بسیار مهم دیگری نیز که در این زمینه در دست داریم، کتاب‌شناسی کتاب‌های فارسی چاپ شده در شیخ قاره است. این کتاب، کتاب‌شناسی کامل تمام کتاب‌های فارسی است که از سال ۱۷۸۱ میلادی یعنی حدود ۲۲۰ سال پیش تا سال ۲۰۰۱ میلادی در شبه‌قاره و در کشورهای پاکستان، هندوستان، سری‌لانکا، بنگلادش و برمه (میانمار) به چاپ رسیده است. این کتاب‌شناسی با حدود یازده هزار عنوان کتاب و مشخصات ۲۲ هزار چاپ، مراحل تألیف و حروفچینی را گذرانده و هم‌اکنون در مرحله نمونه‌خوانی و بازمینی است. خوب است در اینجا از زحمت مؤلف این کتاب، آقای دکتر عارف نوشاهی یاد کنیم. ایشان مقیم اسلام‌آباد و مدرس زبان فارسی در دانشگاه پاکستان هستند. نزدیک به ۲۰ سال از عمر ایشان صرف این کتاب شده و از ۱۳ تا ۴ سال قبل به تنهایی آن

چه برنامه‌ای برای آینده نشرتان دارید و قصد دارید در چه زمینه‌هایی بیشتر فعالیت کنید؟

برای آینده چهار زمینه اصلی در نظر دارم و در این چهار زمینه نیز برنامه‌ریزی کرده‌ام. در هر زمینه هم کتاب‌هایی را در دست تألیف، ترجمه و چاپ دارم. زمینه اول ادامه و تکمیل و ترجمه تاریخ نگارشی‌های عربی از فواد سزگین و تاریخ ادبیات عربی از کارل بروکلان و کتابی به نام تاریخ ادبیات فارسی که این یک به کتابها و نسخه‌های فارسی می‌پردازد. این کتاب تألیف استاد فقید چارلز آمبروز استوری است که تا به حال ۵ جلد آن منتشر شده است و یکی دیگر از ایرانی‌شناسان نسبتاً جوان به نام فرانسوا دولیوا کار ایشان را در انجمن همایونی آسیایی در لندن ادامه می‌دهد. جلد پنجم این کتاب را ایشان منتشر کردند و جلد ششم هم در لندن زیر چاپ است.

ترتیبی که در ترجمه و چاپ این کتاب‌ها در نظر

ولی قراردادی با وزارت ارشاد دارم که در آن قرارداد ملزم هستم کتاب‌های سزگین، یعنی تاریخ نگارشی‌های عربی و تاریخ ادبیات عربی کارل بروکلان را برای معاونت فرهنگی وزارت ارشاد ترجمه، مقاله، ویرایش، حروفچینی، صفحه‌بندی و تا مرحله کالک به انجام رسانم. مرحله چاپ به عهده خودشان است. بقیه کارها نیز تاکنون با سرمایه شخصی منتشر شده است.

قبل از تأسیس مؤسسه فهرستانان به چه کاری مشغول بودید؟

قبل از این مؤسسه، من در مؤسسه‌ای به کار فهرست‌نویسی و تهیه معجم برای بعضی از متون دینی مشغول بودم. در واقع مسئولیت علمی آن مؤسسه با من بود. از تیرماه ۶۹ تا تیرماه ۷۷ تقریباً شش‌هزار روز در آن مؤسسه کار کردم. تا این که ناگهان آن مؤسسه تعطیل شد.

